

ІСТОРІЯ УГКЦ

Руслан Делятинський

Івано-Франківський інститут менеджменту

Тернопільського національного економічного університету

о. Назарій Бедрій

Івано-Франківська теологічна академія

Єпископ Іван Прашко – Апостольський екзарх українців-католиків Австралії, Океанії та Нової Зеландії (1958–1982 рр.)

Анотація

Автори статті розглядають діяльність Апостольського екзарха єпископа Івана Прашка щодо організації адміністративно-канонічної структури Української Католицької Церкви серед діаспорних українців-католиків у Австралії, Океанії та Новій Зеландії у 1958–1982 роках.

Історія Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ) в незалежній Україні стала об'єктом прискіпливої уваги вітчизняних істориків, релігієзнавців, богословів, які докладають чимало зусиль для відтворення об'єктивної картини розвитку УГКЦ від Берестейської унії до сьогодення. Внаслідок цього опубліковано узагальнюючі дослідження з історії УГКЦ, авторами яких були, зокрема, А. Васьків¹, о. С. Кияк², о. Г. Лужницький³, В. Марчук⁴, о. І. Мончак⁵, єп. С. Мудрий⁶, В. Пащенко⁷, єп. А. Сапеляк⁸. Серед великого розмаїття спеціальних досліджень привертають нашу увагу ті, в яких розглядалися проблеми розвитку організаційної структури УГКЦ, історії її окремих єпархій, діяльності ієрархів, авторами яких, зокрема, були вітчизняні дослідники І. Андрухів⁹, В. Бадяк¹⁰, М. Гайковський¹¹, Б. Головин¹², о. Б. Гудзяк¹³, о. М. Димид¹⁴, О. Єгрешій¹⁵, о. О. Каськів¹⁶, о. І. Луцький¹⁷, О. Лисенко¹⁸, О. Недавня¹⁹, І. Филипів²⁰, І. Я. Скочиляс²¹, І. Б. Скочиляс²², Н. Стоколос²³, Я. Стоцький²⁴, О. Турій²⁵, І. Химка²⁶ та багато інших. Аналізуючи цей спектр наукових досліджень, можна відзначити загальну позитивну тенденцію – всебічну увагу до різних аспектів розвитку УГКЦ в Україні. Водночас, мусимо зауважити: вітчизняні дослідники ще мало уваги приділяють розвитку організаційних структур та релігійного життя українців-католиків поза межами батьківщини – в українській діаспорі, де на

сьогодні УГКЦ об'єднує, за офіційними даними Патріаршої курії, понад 1,5 млн. віруючих греко-католиків у країнах Європи, Північної і Південної Америки та Австралії²⁷. УГКЦ на початку ХХІ ст. набула досить розвиненої організаційної структури, що включає 12 єпархій та екзархатів в Україні, 1 митрополію та 3 екзархати в країнах Європи, 2 митрополії у Північній Америці, 2 єпархії у Південній Америці, 1 єпархію в Австралії, а до складу Патріаршого Синоду єпископів УГКЦ входять 50 ієрархів²⁸. Проте досі увагу вітчизняних дослідників привертала тільки окремі аспекти розвитку УГКЦ в діаспорі²⁹. Враховуючи необхідність зміцнення «взаємодії між матірньою Церквою та дочірніми Церквами на поселеннях»³⁰, вважаємо актуальним дослідження історичного розвитку організаційних структур УГКЦ в українській діаспорі світу.

На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує становлення та розвиток організаційної структури УГКЦ в Австралії, що розпочалися під проводом єпископа Івана Прашка. Актуальність дослідження порушеної проблеми продиктована декількома чинниками: по-перше, 28 січня 2011 року українська спільнота Мельбурнської єпархії УГКЦ та родинна спільнота на батьківщині, в Україні, у м. Збаражжі Тернопільської єпархії УГКЦ будуть вшановувати 10-ті роковини з дня смерті 2001 року світлої пам'яті єпископа Івана Прашка; по-друге, як особа єпископа Івана Прашка, так і проблема становлення організаційної структури УГКЦ в Австралії майже не привертала більшої уваги вітчизняних фахових істориків³², за винятком окремих публікацій В. Жили, о. М. Бедрія, о. І. Шевців та ін.³¹. Зважаючи на це, спробуємо охарактеризувати діяльність єпископа Івана Прашка як Апостольського екзарха для українців-католиків Австралії, Нової Зеландії та Океанії, що хронологічно охоплює період 1958–1982 років.

Насамперед зазначимо, що українська діаспора в Австралії почала з'являтися після Другої світової війни. За офіційними даними, у 1948–1950 роках до Австралії приїхали близько 17 тис. українців-католиків, серед яких переважали колишні селяни та дрібні міщани, незначна частка (близько 1–2%) належала до інтелігенції³³. Першим греко-католицьким священником в Австралії став о. Павло Смаль, який прибув у лютому 1949 р. разом із дружиною як звичайний робітник, тому спершу отримав відмову Католицького Імміграційного Комітету в Сіднеї, але потім, завдяки заходам архієпископа Івана Бучка, Східна Конгрегація позитивно вирішила справу, а католицький архієпископ Мельбурна Д. Маннікс у жовтні 1949 р. прийняв о. П. Смалья для духовної обслуги українців-католиків³⁴. Невдовзі до Австралії почали прибувати й інші греко-католицькі священники: у вересні 1949 р. – о. Дмитро Качмар з Європи, 22 березня 1950 р. – о. Микола Копяківський ЧНІ та о. Франц Боско ЧНІ з Канади за рекомендацією Федерального Імміграційного Комітету, у квітні 1950 р. – о. д-р Іван Прашко з Італії за дорученням архієпископа І. Бучка, у травні 1950 р. – о. Михайло

Мельник з Канади, 24 березня 1952 р. — о. Петро Дячишин та о. Юрій Сполітакевич з Англії. Уже з перших днів свого побуту в Австралії вони почали організовувати релігійне життя українців-католиків, громади яких за перші три роки зосередились у Мельбурні та околиці (близько 2,3 тис. вірних), у Сідней (близько 1,6—2 тис.), Брісбейні (близько 500). У вересні 1950 р. о. І. Прашко й о. П. Смаль заснували у Мельбурні Українське Католицьке Церковне Братство ім. св. Апостолів Петра і Павла, яке, на думку засновників, мало б стати зародком Католицької Акції серед українців-католиків³⁵.

З метою координації душпастирської праці 17 квітня 1953 р. у монастирі Отців Редемптористів у Сідней з нагоди Національного Євхаристійного Конгресу Австралії о. М. Копяківський ЧНІ, о. Ф. Боско ЧНІ, о. д-р І. Прашко та о. д-р П. Дячишин провели першу нараду греко-католицьких священників, на якій обговорили проблему визначення канонічно-правового становища українців-католиків в Австралії, вказали на потребу нових священників, створення католицької організації (на зразок церковного Братства), видання католицького часопису³⁶. Секретар наради о. І. Прашко зазначив, що хоча в цілому ставлення латинських ієрархів до греко-католицьких священників і вірних є позитивним, все ж вони «не можуть зрозуміти того, що ми хочемо залишитися українцями а ще до того візантійського обряду», вони «не знають навіть того, що є в Кодексі канонічного права і остаточно нормує міжобрядові справи»; з огляду на це він висловив пропозицію, яку підтримали інші учасники наради: написати листа до архієпископа І. Бучка та Східної Конгрегації «з проханням про якесь правне оформлення»³⁷. Однак усі заходи архієпископа Івана Бучка та Конгрегації у справах Східних Церков щодо канонічно-правового оформлення українських греко-католицьких громад в Австралії, вжиті у 1953—1956 рр., «зустрілися з неприхильним наставлянням австралійського єпископату»³⁸. Очевидно, проблема полягала не стільки в негативному ставленні католицької ієрархії до греко-католиків взагалі, скільки в специфічному сприйнятті першими статусу останніх на основі принципу «переваги латинського обряду»³⁹. Так, греко-католицькі священники в Австралії, відповідно до чинного Кодексу канонічного права (1917 р.) Католицької Церкви, перебували в канонічній юрисдикції католицьких єпископів латинського обряду, від яких, як представники обрядової меншості, повинні були отримувати дозвіл⁴⁰, наприклад, щодо шлюбних справ, катехизації, будівництва церков візантійського обряду. Це створювало деякі перешкоди для розвитку душпастирської праці греко-католицьких священників.

На другій нараді греко-католицьких священників 10—12 вересня 1957 р. у монастирі Отців Місіонерів Пресвятого Серця Христового у Кенсінгтоні, в Сідней, обговорено широке коло душпастирських проблем, розв'язання яких учасники наради вбачали в регулюванні канонічно-правового статусу греко-католицької

спільноти в Австралії. З цього приводу ще перед нарадою, на аудієнції у Сіднейського архієпископа Н. Гільроя, греко-католицький священник о. І. Бовден ЧНІ, посилаючись на «небезпеку з боку православних» (на той час мали добре організовану ієрархічну структуру — архієпископа, єпископа та 20 священників), висловив пропозицію: «добре було б і нам мати свого зверхника, бо поминаючи інші причини, ми є неначе без обличчя»⁴¹. Учасник наради о. Ю. Сполітакевич висловив надію, що у зв'язку із тим, що Апостольська Столиця розглядає УГКЦ як «поміст до злуки з православними», то подбає про забезпечення канонічно-правового статусу «нашого обряду в Австралії». Так само о. М. Копяківський оптимістично зауважив: «зайшли деякі події, що вказують, що наше положення також переміниться на краще, а саме — в Бразилії назначено для наших вірних вікарія Генерального, в Канаді створено митрополію, в Англії також призначено вікарія Генерального». Учасники наради вирішили щороку надсилати до Східної Конгрегації звіти про стан українських католицьких громад, щоб прискорити урегулювання їх канонічно-правового статусу, а також ініціювати візит архієпископа Івана Бучка з Риму до Австралії⁴². Після наради 1957 р. чимало актуальних проблем почали швидко вирішуватись⁴³.

За дорученням Апостольської Столиці греко-католицький Вінніпезький митрополит Максим Германюк у першій половині 1958 р. провів візитацію українських католицьких громад в Австралії, за результатами якої відбулася важлива зміна їхнього канонічно-правового статусу⁴⁴. Апостольським листом від 10 травня 1958 р. Папа Пії XII, враховуючи висновки Конгрегації для Східних Церков на підставі матеріалів візитації митрополита Максима Германюка та рекомендацій архієпископа Іван Бучка, створив Апостольський Екзархат для українців-католиків в Австралії, а першим його екзархом 11 вересня 1958 р. іменував о. д-ра Іван Прашко⁴⁵.

Уже 14 серпня 1958 р. єпископ-номінант Іван Прашко звертається листом-обіжником № 1 до всіх українських католицьких священників в Австралії, в якому повідомляє про створення Екзархату, його номінацію та порядок хіротонії, місце осідку Екзархату, запрошує на єпископську хіротонію, пропонує провести першу конференцію духовенства Екзархату. І. Прашко відмовився виїздити на єпископські свячення до Риму чи Канади, вважаючи, що свячення у Мельбурні — це «добрий початок для маленького Екзархату». Розсилаючи священникам копію Булли про утворення Екзархату, єпископ-номінант, за погодженням із Апостольським Делегатом Ромольо Карбоні, вніс деякі поправки: по-перше, змінив термін «русини» на «українці», щоб уникнути небезпеки поділів, яка була тоді у США та Канаді; по-друге, замість означеного в буллі осідку Екзархату в Сідней запропонував залишити тимчасовий осідок у Мельбурні, який «лежить між Аделаїдою і Сіднеєм, тобто посередині двох найбільших скупчень» українців-католиків. І. Прашко повідомив, що після чину

хіротонії отримає юрисдикцію, яка дозволить унезалежитися від місцевих католицьких єпископів римського обряду, але одразу ж застеріг, що з римо-католиками «ми повинні розійтися дуже добре», тим більше, що й надалі українці-католики будуть отримувати від Федерального Католицького Імміграційного Комітету фінансову допомогу для священників, а також тимчасово використовувати широку інфраструктуру (церкви, парафіяльні будинки, сиротинці, бурси, школи, шпитали і т.п.) для душпастирської та харитативної праці. Важливе значення для зміцнення канонічно-правового статусу Екзархату, на думку єпископа-номінанта, буде мати підготовлений і частково опублікований 1949–1958 рр. Папською Кодифікаційною Радою Кодекс Церковного Східного Права, який, до того ж, є «великим кроком на дорозі до з'єднання Церков». Він закликав плакати серед молоді священничі покликання, адже булла надає привілей «висилати питомців до наших духовних семінарій в Римі», а також радив подбати про будівництво церков та парафіяльних будинків не тільки у центрах міст, але й на передмістях і на поселеннях («кантрі»). Вітаючи ініціативу Братства у Мельбурні та отців Ю. Сполітакевича й І. Бовдена щодо «Початкового Фонду Апостольського Екзархату», єпископ-номінант закликав звернути належну увагу на збір відповідних коштів, потрібних не для особистих потреб, а для розгортання архіпастирської та харитативної праці екзарха серед громад українців-католиків по всій Австралії. В кінці листа владика І. Прашко просить допомогти спланувати програму першої пастирської візитації громад Екзархату, яку передбачає проводити ретельно й тривалий час (по 2–4 тижні) як справжній пастир і батько, навіть у маленьких громадах, таких, «де є 4–5 родин»⁴⁶. Таким чином, вже у першому пастирському зверненні єпископа-номінанта Івана Прашка помітна стурбованість архіпастиря практично всіма актуальними проблемами спільноти українців-католиків Австралії.

Єпископська хіротонія о. д-ра Івана Прашка відбулася 19 жовтня 1958 р. в Мельбурні за участю святителів – Вінніпезького митрополита для українців-католиків у Канаді Максима Германюка, Апостольського екзарха для українців-католиків в Європі архієпископа Івана Бучка з Риму, Торонтського єпископа для українців-католиків Ісидора Борецького та Апостольського Делегата для Австралії, Океанії та Нової Зеландії архієпископа Ромольо Карбоні. Перед свяченнями Апостольський Делегат оголосив буллу про заснування Апостольського екзархату для українців-католиків Австралії⁴⁷.

Апостольський екзарх єпископ Іван Прашко активно взявся за розвиток структури Екзархату. Так, 19 жовтня 1958 р. після хіротонії владика І. Прашко розпочав дводенну конференцію священників Екзархату, на якій обговорено найважливіші справи⁴⁸. Відповідно до кан. 432 «Про східні обряди» 20 жовтня 1958 р. владика І. Прашко призначив Генеральним Вікарієм Екзархату д-ра богослов'я, д-ра церковного і цивільного права о. Петра Дячишина⁴⁹. Тоді ж

обговорено кандидатури для призначення, відповідно до кан. 377, трьох радників екзарха, а також секретаря екзарха о. І. Бовдена ЧНІ⁵⁰. Лише 22 лютого 1959 р. відбулося офіційне призначення першим радником Апостольського екзарха першого душпастиря у Сідней та Брісбейні, чинного пароха Ньюкастла о. Миколу Копяківського ЧНІ. Окремим декретом Священної Конгрегації для Східних Церков від 12 грудня 1958 р. на пропозицію Апостольського Делегата архієпископа Р. Карбоні було уточнено канонічну територію Апостольського Екзархату, до якої включено громади українців-католиків у Новій Зеландії та Океанії. Того ж дня Папа Іван XXIII на прохання Секретаря Східної Конгрегації кардинала Є. Тіссерана дозволив перенести осідок Екзархату із Сіднею до Мельбурна і в цьому місті збудувати кафедральний храм⁵¹. Таким чином, було закладено організаційні основи для розвитку Апостольського екзархату для українців-католиків в Австралії, Новій Зеландії та Океанії.

Значну увагу владика І. Прашко зосередив на архіпастирській праці, зокрема на проведенні пастирських візитацій, будівництві нових церков, призначенні нових священників-місіонерів, організації вірних в церковні товариства та багатьох інших актуальних проблемах. Уже 1958 р. владика І. Прашко вирушає у подорож до США, Канади та Риму. Зокрема, у США він взяв участь в інсталяції Філадельфійського митрополита Константина Богачевського, в Канаді відвідав Провінціональну Матір Сестер Службениць та їхній новіціят в Анкастері, де перебували дві кандидатки з Австралії, у Римі добився заповнення Генеральної Курії Сестер Службениць про приїзд місіонерок до Австралії, повідомив на аудієнції у Святішого Отця про стан, труднощі і перспективи розвитку Екзархату⁵².

Після повернення з подорожі владика І. Прашко обіжником від 12 грудня 1958 р. повідомив усіх священників про план першої пастирської візитації Екзархату, яку мав розпочати із Перту 17 грудня 1958 р., а далі продовжити з тривалим побутом (1–4 тижні) в Аделаїді, Мельбурні, на острові Тасманія, у Сідней, Ньюкастлі, Брісбейні, інших окремих містах і поселеннях штату Вікторія. Ставлячи за мету насамперед пастирську працю єпископа серед вірних і священників, владика І. Прашко прагнув відвідати практично всі більші та менші громади, наполягав на перевірці діловодства парафії, комітету будови церкви, церковних товариств, просив провести принагідні збірки пожертв на Фонд Екзархату, а через рік ввести загальне оподаткування вірних⁵³. Очевидно, заплановані перші пастирські візитації відбулися вчасно (за графіком), і це сприяло піднесенню релігійно-церковного життя українців-католиків Австралії. Звичайно, після повідомлення із Риму про поширення його юрисдикції на громади в Новій Зеландії та Океанії (12 січня 1958 р.) владика Іван Прашко вирішив здійснити їх пастирську візитацію, але невдовзі доручив здійснити короткий візит о. М. Мельнику⁵⁴. Однак наступні пастирські візитації громад всього Екзархату стали регулярними кожного року, і

про їхню програму владика Іван Прашко намагався завчасно повідомити священників і вірних⁵⁵.

Завдяки старанням владика І. Прашка до Австралії почали прибувати майже щороку нові священники. Так, уже 15 квітня 1958 р. за дозволом Вінніпезького митрополита М. Германюка до Австралії прибув о. М. Мельник, який по дорозі відвідав громади українців-католиків у Новій Зеландії, а в травні прибув на постійне душпастирство у Мельбурні. У травні 1958 р. за дозволом Генерального Вікарія для українців-католиків Англії о. П. Малюги ЧНІ до Сіднея прибув о. Іван Шевців⁵⁶. Тим часом у зв'язку із погіршенням стану здоров'я у березні 1959 р. з Австралії до Канади виїхав радник Екзархату о. М. Копяківський ЧНІ. Це було значною втратою для новоутвореного Екзархату, адже виїхав досвідчений душпастир та організатор релігійного життя українців-католиків в Австралії. На його місце Протоігумен ОО. Редемптористів о. Володимир Маланчук пообіцяв владичі І. Прашку надіслати молодого священника⁵⁷. У липні 1959 р. до Австралії приїхав із Румунії о. Йосиф Горчинський, відомий священник і довголітній парох в різних місцевостях Буковини, який одразу ж розпочав пастирську працю на парафії Сідней⁵⁸. У грудні 1959 р. з Канади до Австралії прибув о. Роман Б'ялецький, а 3 вересня 1960 р. приїхали з Риму до Мельбурна о. Євген Лацик ЧСВВ та о. Спиридон Мигал ЧСВВ⁵⁹. У березні 1962 р. до Австралії прибув о. Яків Креспо, іспанець за походженням, який останні роки богословських студій відбув в українській Папській Колегії св. Йосафата в Римі⁶⁰.

Владика І. Прашко подбав про ефективну організацію адміністративно-канонічних структур Екзархату. Насамперед він призначив чотирьох радників Екзархату, якими стали о. д-р П. Дячишин, о. І. Бовден ЧНІ, о. М. Мельник та о. Д. Качмар, а також надав Генеральному Вікарієві о. П. Дячишину часткову юрисдикцію в межах норм канонічного права⁶¹. Використовуючи єпископську юрисдикцію, І. Прашко чітко визначив територіальні межі душпастирств, кожна з яких отримала постійного пароха чи адміністратора, дехто навіть сотрудника. Так, було засновано наступні душпастирства: парафія Мельбурн — з обсягом на штат Вікторія, округ Олбурі штату Новий Південний Велс, острів Тасманія та Нову Зеландію, де парохом залишився сам владика І. Прашко, адміністратором став о. М. Мельник, сотрудниками о. І. Бовден ЧНІ і о. Ю. Сполітакевич; парафія Сідней з територією штату Новий Південний Велс без округи Ньюкастл, де душпастирювали о. д-р П. Дячишин, о. І. Шевців, о. Й. Горчинський та о. Р. Б'ялецький; окрема парафія Ньюкастл обіймала Майтленд, Грета і всю територію на північ від Квінсленда, її адміністратором був о. Р. Мартинюк ЧНІ; Аделаїда із усім штатом Південна Австралія стала парафією о. Д. Качмара; парафія Брісбейн з територією округи Квінсленд та штату Північна Територія — о. С. Масло ЧНІ; парафія Перт зі усім штатом Західна Австралія — о. М. Іван-

чо⁶². Особливу увагу владика І. Прашко приділяв організації пастирської праці священників, налагодженню парафіяльного діловодства, а також фінансування найбільш необхідних видатків Екзархату. Екзарх особливо вимагав від священників подавати річні звіти про свою пастирську працю, які б включали детальну інформацію про основні центри скупчення вірних, чисельність родин і самотніх, можливість впорядкування шлюбів, чисельність дітей шкільного та дошкільного віку, порядок навчання релігії та відправлення Богослужінь, число або відсоток вірних, які прийняли Святі Тайни Хрещення, Миропомазання, Сповіді та Причастя, відвідини хворих, «демографічні зміни» (похорони, еміграція до США та Канади, виїзд до інших штатів), будівництво церкви і парафіяльного будинку, церковні товариства та харитативну працю⁶³.

Владика І. Прашко спонукав вірних до участі в розбудові структур Екзархату, зокрема через пожертвування на організаційні та харитативні цілі. Прагнучи засвідчити вдячність українців-католиків Австралії за матеріальну та моральну підтримку українського народу з боку Апостольської Столиці у важкий повоєнний період, І. Прашко в липні 1959 р. розпорядився провести збірку на «Петрів гріш», про яку пізніше періодично пригадував священникам і вірним Екзархату⁶⁴. З метою придбання будинку для «офісу» Апостольського Екзархату, що було зроблено вже навесні 1960 р., екзарх просив священників зібрати пожертвування серед вірних⁶⁵. У Пасхальному зверненні у Квітну неділю 1960 р. владика Іван Прашко порушив справу будівництва церков та парафіяльних будинків⁶⁶. І перші позитивні результати не забарилися: 1961 року громада Ньюкастла збудувала пристосований зал для Богослужінь та церковно-громадських справ, громади Сіднея та Брісбейна – отримали благословення перших церков, громади у Вест Саншайні, Мельбурні, Джілонгу, Квінбіен-Канберрі, Аделаїді, Перті і Норттамі розпочали будову церков⁶⁷. Попри деякі фінансові труднощі, швидкими темпами відбувалося будівництво кафедрального собору в Мельбурні, і вже на Великдень 14 квітня 1963 р. відбулося посвячення катедрі⁶⁸.

Особливу роль у піднесенні релігійного життя українців-католиків владика Іван Прашко відводив католицькій пресі. З цією метою у серпні 1960 р. започатковано видання кварталника «Церква і Життя», редактором і адміністратором якого став о. Іван Шевців. Основними проблемними рубриками цього журналу мали бути інформаційні повідомлення про життя українців-католиків Апостольського Екзархату, офіційні розпорядження, а також статті «про правди нашої віри, катехитичні, апологетичні, протисектантські і т.п.», у справі об'єднання Церков, формування світських апостолів, релігійного виховання молоді. Водночас Владика закликав поширювати серед вірних інші релігійні періодичні видання, зокрема «Світло», «Голос Спасителя», «Поступ», «Християнський Голос», «Мій Приятель»⁶⁹. Справа виховання добрих християн-католиків, які могли б стати

світськими апостолами — свідками Христової віри, очевидно, була особливою ідеєю владика І. Прашка. В одному із звернень до духовенства він висловив бажання «збудувати Інститут для виховання світських провідників, передовсім для Азії і Африки»⁷⁰. Намагаючись виробити серед українців-католиків прикмету практичного християнського життя, він закликає до жертвовності на різноманітні благодійні цілі, організацію активного парафіяльного релігійного життя, особливо наполягає на участі у Богослужіннях та заохочує до прийняття Святих Тайн. Католицький часопис «Церква і Життя», за словами самого владика І. Прашка, вже за короткий час став «великою поміччю в душпастирській праці, передовсім у релігійнім виробленні наших вірних»⁷¹. Водночас Апостольський екзарх закликав священників видавати щотижневі бюлетені «Душпастирські Вісті» на кожній парафії, що значно полегшує співпрацю священників і вірних, організує й активізує релігійне життя кожної парафії⁷². Особливу роль у релігійному вихованні вірних відводив парафіяльним бібліотекам, пропонуючи парохам взятися за їх якнайшвидше формування⁷³. Отже, було закладено серйозні підвалини для формування у найближчій перспективі централізованої католицької організації на зразок Католицької Акції.

Разом з тим владика І. Прашко не оминав увагою національний аспект суспільного життя українців-католиків. Так, серед ініційованих ним заходів були відзначення ювілеїв М. Шашкевича і Т. Шевченка, річниць утворення Апостольського Екзархату, ювілею Листопадового Зриву та роковин смерті митрополита А. Шептицького, річниці заснування Дивізії «Галичина» та Української Повстанської Армії, 70-річчя архієпископа Іван Бучка й 70-річчя митрополита Йосифа Сліпого та багато інших, що часто поєднувалися із відповідними Богослужіннями й закликами до пожертвувань на принагідні харитативні та культурно-просвітницькі цілі⁷⁴. Такі національно-релігійні заходи не тільки сприяли збереженню ідентичності українців-католиків в Австралії, але й засвідчували їхню активну позицію, виокремлювали їх серед інших національних груп, особливо в обрядовому плані в лоні Католицької Церкви на цьому континенті.

Водночас існували певні труднощі у процесі формування мирянського католицького руху. Зокрема, значні труднощі переживав кварталник «Церква і Життя», оскільки часто не надходили необхідні суми на покриття видавництва, так само бракувало редакційних сил⁷⁵. Така криза мала глибші причини: частина українських громадських організацій, що знаходились під впливом часопису «Вільна думка», відомого антирелігійними та антицерковними статтями, побоювались підпорядкування своїх структур Апостольському Екзархатові для українців-католиків в Австралії, Новій Зеландії та Океанії. З метою протидії таким кризовим явищам владика Іван Прашко намагався активізувати діяльність церковних товариств і організацій, об'єднати їх в єдину централізовану структуру,

не прагнув контролювати громадські організації, а лише намагався переконати їх керівництво надалі не виступати проти Церкви, «стояти на християнських принципах». Тому владика Іван Прашко спонукав священників активніше засновувати Церковні Братства, Марійські Дружини, Вівтарні Дружини, осередки Товариства «Обнова», Апостольства Молитви, молодіжну організацію «Пласт» тощо, щоб «через них активізувати наших вірних, а передовсім виробляти світських апостолів», а також сприяти релігійному вихованню молоді, священникам брати участь у громадському житті, не погоджуючись на виборні посади, але впливаючи «зсередини», розвивати мережу українського шкільництва⁷⁶. Особливим засобом для активізації релігійного життя вірних стали духовні місії, які проводив сам владика Іван Прашко та окремі священники. На особливу увагу заслуговує довготермінова місія, яку з червня 1963 р. розпочав відомий місіонер та редактор журналу «Голос Спасителя» о. Михайло Щудло ЧНІ, проводячи кожних два – три тижні по окремих місцевостях окреслених душпастирських парафій Апостольського Екзархату⁷⁷. Перелічені заходи, на нашу думку, склали програму-«максимум» розвитку українського католицького мирянського руху. Завдяки цьому поступово серед українців-католиків не просто активізується релігійне життя, а й з'являються перші духовні покликання до чернечого та священничого життя серед молодого покоління⁷⁸.

Найбільшим організаційним успіхом владика І. Прашко можна вважати скликання до Мельбурна у березні 1964 р. перший, установчий з'їзд представників вірних Апостольського Екзархату, основним завданням якого було прийняття єдиного статуту Церковних Братств у цілому Екзархаті. Владика мав на меті створити єдиний централізований комітет під назвою «Екзархальна Рада» або «Об'єднання Українських Католицьких Організацій», до складу якого повинні були ввійти інші церковні організації (зокрема, Союз Українських Католицьких Жінок, Українська Католицька Молодь, Старші Браття і Сестриці, Марійські Дружини, Обнова і т.д.). З'їзд ухвалив статут Об'єднання Українських Католицьких Організацій в Австралії (ОУКОА), обрав Президію і Раду, які в тісному порозумінні із Генеральним Вікарієм о. Михайлом Мельником розпочали свою працю, зокрема обговорили проблему редагування журналу «Церква і Життя», написали лист-протест до газети «Вільна Думка», підготували тимчасовий статут для Церковних Братств. Рекомендуючи священникам Екзархату підтримати ОУКОА, владика Іван Прашко наголосив на тому, що ця організація допоможе вирішити проблеми браку священничих покликань, збереження молодого покоління та вироблення світських апостолів⁷⁹. Таким чином, ОУКОА мала б стати спільною платформою для мирянського руху в Екзархаті.

Катализатором релігійно-церковного життя в Апостольському Екзархаті для українців-католиків в Австралії, Океанії та Новій Зеландії у цей час став XXI

Вселенський II Ватиканський Собор 1962—1965 рр.⁸⁰, учасником якого також був і владика І. Прашко. З перших днів оголошення про підготовку Вселенського собору за розпорядженням екзарха проводились молитовні акції за успіх Собору⁸¹. Декілька разів виникала загроза для участі владика І. Прашка в роботі Собору у зв'язку з різними архіпастирськими проблемами в Екзархаті. Спершу, коли трагічно загинув Генеральний Вікарій Екзархату і Приватний Шамбелян Папи о. д-р П. Дячишин, владика І. Прашко невдовзі призначив новим Генеральним Вікарієм о. М. Мельника, пароха Сіднею, якому одразу доручив адміністрування Екзархатом у зв'язку із виїздом на наради Другого Ватиканського Собору⁸². Вдруге, у серпні 1963 р. владика І. Прашко повідомив Священну Конгрегацію для Східних Церков про те, що у зв'язку із «дошкульним браком священників (в Мельбурні є тільки Впреп. о. І. Бовден, ЧНІ, та Всеч. о. Д. Качмар) та з деякими важкими і пекучими справами в кафедральній парафії, уважаю, що я не повинен їхати на Вселенський Собор»⁸³. Але й цього разу владика таки поїхав на наради другої сесії Вселенського Собору у Ватикані, де не тільки відбув соборові наради, але й намагався вирішити проблему браку священників в Екзархаті⁸⁴. Імовірно, не вдалося владичі Іванові Прашку взяти участь у нарадах третьої сесії Другого Ватиканського Собору, оскільки на той час, крім браку священників, ще й Генеральний Вікарій о. М. Мельник через поважні обставини мусив виїхати на 5 місяців до Канади, адміністратором парафій Сідней і Ньюкастл був призначений о. Й. Горчинський, помічником — о. С. Мигаль ЧСВВ⁸⁵. Втім, уже в січні 1965 р. екзарх опублікував витяги із пастирського послання українських католицьких єпископів з нагоди їхньої участі в третій сесії Другого Ватиканського Собору, повідомивши про деякі літургійні зміни щодо використання української мови, про заходи митрополита Йосифа Сліпого щодо заснування Українського Католицького Університету в Римі та щодо проголошення Києво-Галицького Патріархату⁸⁶. Врешті, безперечною виглядає участь владика І. Прашка у нарадах четвертої сесії Другого Ватиканського Собору, де займався вивченням Декрету про Східні Католицькі Церкви⁸⁷.

Владика І. Прашко одразу ж розпочав реалізувати рішення Другого Вселенського Собору. Так, до складу створеної Єпископською Конференцією УГКЦ Літургійної Комісії (голова — Апостольський візитатор архієпископ Іван Бучко) владика у листопаді 1963 р. призначив від імені Апостольського Екзархату українців-католиків Австралії, Нової Зеландії та Океанії двох священників — о. Є. Лацика ЧСВВ та о. С. Мигалья ЧСВВ⁸⁸. Сам владика І. Прашко у своїх зверненнях до священників і вірних наголошував на потребі збереження церковнослов'янської мови у Літургії, але водночас заохочував використання української мови у проповідях, читанні Євангелій і т.п.⁸⁹.

Враховуючи потребу виховання нового покоління священників, владика І. Прашко розробляє цілу систему заходів. Першим кроком у цьому плані було

добре християнське виховання у родинях, збереження релігійної та національної ідентичності українців-католиків в Австралії. З цією метою екзарх закликав усіх священників вже при проведенні катехизації серед учнівської молоді строго вести щоденники та конспекти уроків релігії, заохочувати батьків до релігійного виховання дітей через систему українських суботніх чи недільних шкіл та в родинному колі⁹⁰. Проблемі християнського виховання в родинях та католицьких школах, церковних братствах та організаціях владика приділив особливу увагу, зокрема у Різдвяному посланні 1964 р.⁹¹. Згодом владика ініціює співпрацю учнівської молоді в рамках «Товариства св. Апостола Петра – Місійне виховання дітвори», закликає батьків і священників навчати і виховувати своїх дітей через систему католицьких шкіл⁹². Особливою проблемою було впорядкування цивільних шлюбів серед українців-католиків, яку владика І. Прашко, враховуючи деякі канонічно-правові розпорядження Апостольської Столиці, прагнув якомога краще вирішити; а особливу увагу звертав на міжобрядові подружні шлюби⁹³. Упорядкування шлюбів, на його думку, мало стати добрим ґрунтом для християнського виховання молодого покоління, збереження обрядової та національної ідентичності, формування серед молоді духовних покликань. Втім, особливим засобом для виховання священничих покликань могли бути переважно мирянські організації, організацію яких екзарх покладав на місцевих священників-парохів⁹⁴. Організаційною основою для таких мирянських товариств, на думку владика І. Прашка, могли бути церковні братства з тимчасовими статутами, розробленими Президією ОУКОА⁹⁵. Екзарх закликав священників оголошувати в церкві після Богослужінь інформацію про можливість здобуття богословської освіти юнаками, які мають закінчену середню освіту⁹⁶. В рамках Всесвітнього Дня молитов за покликання в неділю Мироносиць 24 квітня 1966 р., зокрема, священники зобов'язувались виголосити спеціальні проповіді «про покликання до священства та до монашого життя»⁹⁷. Такі заходи невдовзі дали деякий позитивний результат: уже у вересні – жовтні 1966 р. до Австралії із студій у Римі повернулися два випускники богослов'я – о. В. Рожик та Д. Сенів, які майже одразу отримали єпископські свячення; тим часом у Римі ще залишались З. Хоркавий (на 3-му курсі теології) та Ю. Кошарич (на 1-му курсі), а на листопад було заплановано виїзд на студії ще двох питомців Малої Духовної Семінарії з Сіднея та Гейлонга, у серпні виїхав на новітній ОО. Редемптористів в Канаді С. Бойко⁹⁸. Практично кожен з цих богословів і священників здобув освіту в Римі завдяки матеріальній підтримці владика І. Прашка, який доповнював деякі стипендії з боку Конгрегації для Східних Церков. Отож справа виховання нового покоління духовенства врешті отримувала перші позитивні результати.

Слід зауважити, що потреба молодого покоління духовенства зростала постійно, адже процес старіння та природної смерті старшого покоління священників був незворотним. Особливо гостро відчувалася «демографічна криза» священників

тоді, коли помирав хтось із найвизначніших душпастирів. Так, після відзначення 25-літнього ювілею священства та нагородження титулом Домашнього Прелата Папи у червні – липні 1966 р. майже через рік, 12 липня 1967 р., помер Генеральний Вікарій Апостольського Екзархату, парох Сіднея та Ньюкастла о. Михайло Мельник. Одразу ж екзарх призначив адміністратором цих парафій Канцлера Екзархату о. Івана Бовдена ЧНІ. У грудні 1967 р. по дорозі з подорожі до Європи у Гонолулу помер відомий душпастир, парох Брісбейна о. Степан Масло ЧНІ⁹⁹. Втрата навіть кількох священників була доволі трагічною для цього Екзархату, тому змушувала владика Івана Прашка шукати різних, іноді неординарних, способів вирішення цієї проблеми. Звичайно, екзарх намагався віднайти нові покликання за допомогою місій та реколекцій, а також за допомогою чернечих чинів. Знову у листопаді 1968 р. на запрошення владика Іван Прашка тривалі місії у Новій Зеландії, Брісбейні, Ньюкастлі, Сіднеї, Аделаїді, Перті розпочав о. М. Горошко, світський священник з Торонто, відомий своїми проповідями, а з травня 1969 р. о. В. Краєвський проводив місію у тих самих місцевостях¹⁰⁰. У березні 1969 р. на студії у Духовній Семінарії Аделаїди як представники Екзархату українців-католиків були прийняті Д. Шемечко та В. Смагала¹⁰¹. Водночас усі спроби Апостольського екзарха домогтися від Генеральної Настоятельки приїзду на місійну працю СС. Службниць із Канади чи Риму протягом тривалого періоду не дали позитивного результату, і лише 1968 р. до Австралії прибув інший чернечий чин – СС. Василіянки, які одразу розгорнули жваву місійну працю¹⁰². Завдяки переліченим заходам вдалося покращити стан душпастирської опіки: у 1970 р. в Екзархаті було 12 священників, 1 диякон, 4 монахині Василіянки і два студенти богослов'я у семінарії в Аделаїді¹⁰³. Отже, проблема формування нових покликань до священства, попри певні загрози, вирішувалася пастирськими методами.

З метою налагодження ефективнішої адміністрації парафіями у вересні 1967 р. Апостольський екзарх владика Іван Прашко поділив Екзархат на два протопресвітерати – з центрами у Мельбурні та Сіднеї, які очолили відповідно два радники Екзархату – о. Д. Качмар та о. І. Шевців. Водночас парохом Сіднея був призначений о. І. Шевців, парохом Ньюкастла – о. Я. Креспо, адміністратором Перта – о. Василь Рожик, а сотрудником в Сіднеї – о. Дмитро Сенів¹⁰⁴. Враховуючи ревну пастирську працю о. Ігоря Шпитковського, владика Іван Прашко у березні 1969 р. призначив його радником Екзархату, а тоді ж висвятив на священника о. Івана Лігона Едвіла, конвертита з Англіканської Церкви, який виявив бажання працювати в нашому, візантійсько-українському обряді¹⁰⁵.

Однак особливу увагу владика Іван Прашко звертає на проблему організації нашої Церкви та формування її Патріаршого устрою, враховуючи тисячолітню традицію та особливу роль Глави Церкви. Тому він активно підтримував ідею фінансування проекту видання ґрунтовної історії Української Церкви,

запропоновану ще митрополитом А. Шелтицьким¹⁰⁶. Особливу пошану екзарх віддавав Ісповідникові віри митрополитові Йосифові Сліпому. У березні 1962 р. він просив священників відправити Святу Літургію з нагоди 70-річного ювілею Й. Сліпого¹⁰⁷. У пастирському листі з нагоди звільнення митрополита Й. Сліпого 6 квітня 1963 р. владика І. Прашко наголосив, що «Галицький митрополит це один із чоловічих членів нашого народу», порівнюючи його звільнення із «чудесним звільненням із тюрми» апостола Павла¹⁰⁸. Невдовзі Апостольський екзарх українців-католиків Австралії закликав усіх священників і вірних матеріально та морально підтримати ініціативу митрополита Й. Сліпого щодо заснування в Римі Українського Католицького університету¹⁰⁹. З метою ефективнішого збору коштів владика І. Прашко запропонував створити Екзархальну Фундацію для УКУ в Римі або ж Товариство прихильників УКУ в Римі, яке мало б існувати при ОУКОА, але маючи окремого голову о. М. Мельника¹¹⁰. Також І. Прашко підтримав ініціативу Й. Сліпого щодо постійних збірок на фонд «Церква в потребі», який, зокрема, надавав допомогу «катакомбній» Церкві в Україні¹¹¹.

Практично з моменту порушення питання про можливість проголошення Києво-Галицького Патріархату Української Католицької Церкви владика І. Прашко безумовно підтримує й цю ініціативу митрополита Й. Сліпого, зберігаючи, однак, тверезий погляд на справу. У пастирському листі з нагоди участі єпископату УГКЦ в нарадах третьої сесії Другого Ватиканського Собору від 12 січня 1965 р. Іван Прашко повідомляє про «створення Києво-Галицького Патріархату». Владика зауважує, що ідея Патріархату, заснована на Декреті Собору про Східні Католицькі Церкви, здобула значну популярність серед українського народу, особливо в діаспорі, водночас вважає прикритим факт деякої опозиції у цій справі Філадельфійського митрополита українців-католиків США Амвросія Сенишина, Апостольського екзарха українців-католиків у Бразилії єпископа Йосифа Мартинця та Апостольського екзарха українців-католиків Англії Августина Горняка, але й застерігає від поспішних зборів підписів за цю ідею «зі сторони добрих і менше добрих вірних». Тому владика закликає священників Екзархату підтримати ідею Патріархату, з приводу чого «уложити гарний синівський лист до Святішого Вітця», спробувати взяти акцію збору підписів серед вірних під свій контроль, але в жодному разі не перешкоджати їй, детально інформувати екзарха про подібні заходи¹¹². Вітаючи Й. Сліпого з наданням кардинальських почесностей, екзарх радить священникам пропагувати вивчення серед вірних постанов Другого Ватиканського Собору, зокрема Декрету про Східні Католицькі Церкви, Конституції про Церкву, Декрету про апостольство мирян та ін.¹¹³. Отже, владика Іван Прашко, усвідомлюючи необхідність тривалої підготовчої праці для проголошення Патріаршого устрою та застерігаючи від крайнощів, прагнув розважливими кроками організувати підтримку заходів митрополита Й. Сліпого щодо створення Патріархату

УГКЦ. З цього приводу у Великодньому посланні 1966 р. він наголошує: «немає сумніву, що справа нашого патріархату — це вікова проблема, від якої найбільшою мірою залежить розвиток нашої Церкви так в Україні, як і на еміграції. Виглядає, що треба ще трохи почекати, а тим часом молитися, змагатися, поборювати перешкоди, щоб прискорити хвилю створення нашого патріархату та щоби ми були спосібні, достойні і приготовані на цю важливу хвилю»¹¹⁴. Владика радить зосередитись на активній внутрішній праці, особливо на історичній батьківщині: «Відтепер осередок нашої уваги мусить бути звернений на страждальну Церкву в Україні, а ми, розсіяні по різних країнах нашого поселення, зорганізовані в митрополії, дієцезії, екзархати, візитатури чи навіть тільки парафії, творимо дійсно помісну Українську Католицьку Церкву. Без сумніву, ми мусимо дбати всюди про наші місцеві справи, але ніколи не сміємо забувати про наших братів, розсіяних по цілм світі, а в першій мірі про наших геройських братів і сестер в Україні — нашим обов'язком є зберегти духовну і організаційну єдність в нашій Українській Католицькій Церкві. У всіх важніших справах, як, приміром, збереження нашого обряду... ми мусимо розглядати з точки погляду цілої нашої Церкви, а не кермуватись тільки місцевими потребами, а ще гірше груповими поглядами»¹¹⁵.

Владика І. Прашко на практиці реалізував ідею ствердження організаційної єдності Патріаршої Церкви навколо одного Глави Церкви. З цією метою екзарх провів декілька таємних візитів на свою батьківщину. У 1967 р. єпископ І. Прашко, мабуть, з власної ініціативи вперше як турист відвідав Україну, де зустрівся із родиною, зокрема з тіткою Теклею Клячківською та Анною Адамович, а також відвідав могилу батьків¹¹⁶. Враховуючи його родинний зв'язок із Дмитром Клячківським, активістом ОУН з 1930 р. та командиром УПА—Північ (псевдо Клим Савур), органи КДБ вели за ним стеження, але не чинили перешкод¹¹⁷. Збереглися свідчення, що під час цього візиту на батьківщину єпископ Іван Прашко висвятив на приватній квартирі у Збаражжі декількох кандидатів на священників «катакомбної» УГКЦ¹¹⁸. Така увага владика Івана Прашка до «катакомбної» Церкви на батьківщині відповідала його заклику зберігати духовну та організаційну єдність УГКЦ в Україні й діаспорі. Невдовзі, у 1973 та 1979 рр., вже в порозумінні з Верховним Архієпископом Й. Сліпим єпископ І. Прашко знову як турист відвідав Україну, де, крім зустрічей із родиною, очевидно, виконував якесь таємне доручення для «катакомбної» УГКЦ¹¹⁹.

Відаючи високу пошану Главі УГКЦ Й. Сліпому, владика І. Прашко розробляє організаційні заходи для зустрічі з ним в межах Апостольського екзархату українців-католиків Австралії, Океанії та Нової Зеландії¹²⁰. Візит Й. Сліпого до Апостольського екзархату у жовтні 1968 р. викликав широкий резонанс в англійському суспільстві та його пресових органах, які присвятили українському кардиналові багато уваги¹²¹. На своїй прес-конференції 23 жовтня 1968 р. в Сідней Й. Сліпий «на

підставі своєї подорожі поінформував про наші церковні проблеми по країнах нашого поселення»¹²². Можемо стверджувати, що візит Глави УГКЦ до Австралії сприяв значному піднесенню релігійного життя українців-католиків, популяризував ідею Патріархату. Власне, мабуть, завдяки такому пастирському візитові Й. Сліпого сприймали як справжнього Патріарха свого народу, який, хоч і позбавлений державності на батьківщині та розсіяний в діаспорі, все ж має духовну основу для єднання – Українську Греко-Католицьку Церкву.

Владика І. Прашко брав участь у Синоді єпископів Української Католицької Церкви 29 вересня – 4 жовтня 1969 р. в соборі св. Софії в Римі. Саме на цьому Синоді було прийнято постанову у справі Патріархату УГКЦ: «Виразно станувши в часі Вселенського Собору Ватиканського II на патріархальних началах в устрої і правлінні Помісної Української Церкви, які – устрої і правління – від віків зберігаються в усіх Помісних Церквах Сходу, в тому числі й Києво-Галицькій Митрополії, Синод рішає на цих канонічно-правних началах виконувати свою пастирську службу в правлінні Української Католицької Церкви в усіх країнах поселення її вірних під проводом Верховного Архієпископа згл. Патріарха як помісного Голови»¹²³. Владика І. Прашко, Апостольський екзарх українців-католиків в Австралії, Океанії та Новій Зеландії, також підписав спільне пастирське послання учасників Синоду¹²⁴. Аналізуючи постанови та спільне послання Синоду в окремому об'язнику, призначеному виключно «довірочно – тільки для ужитку священників», Апостольський екзарх натякає на Патріархальну основу відбутого Синоду єпископів УКЦ, підкреслює потребу «організаційного завершення нашої Церкви у формі патріархату..., головню для нашої Церкви поза Україною, розкиненої по різних країнах нашого поселення, бо інакше в скорому часі наростуть великі проблеми і у висліді скоро ослабнемо, а навіть зникнемо очевидно зі шкодою для справи Божої, зі шкодою для екуменічної дії Церкви Христової, а також зі шкодою для нашого народу. На таке завершення ми маємо право, бо воно передбачене соборовим декретом про Східні Католицькі Церкви»¹²⁵. Водночас особливу увагу владика І. Прашко звертав на моральну та матеріальну підтримку «катакомбної» УГКЦ в Україні¹²⁶.

Значну роль у процесі досягнення Патріаршого устрою Церкви владика І. Прашко відводив організованому мирянському рухові, репрезентованому, зокрема, ОУКОА. Уже 23–25 квітня 1966 р. з ініціативи екзарха в Сідней проведено другий з'їзд Об'єднання, яке за попередній період значно зміцнило свою організаційну структуру, розвинуло співпрацю різних церковних братств і товариств. На з'язді було порушено, зокрема, проблему формування світських апостолів між старшими і молоддю, загадано приклад товариства «Українське Католицьке Юнацтво» в Сідней (80 членів), обговорено перспективи видання та поширення

української католицької преси, обрано оновлену Президію ОУКОА, головою якої знову став Я. Микитович¹²⁷.

Водночас владика І. Прашко підтримував заснування інших католицьких товариств. Так, у листопаді 1966 р. у Мельбурні відбулися установчі збори Українського Християнського Руху, обрано управу товариства (голова — інж. Т. Яськевич, члени — проф. Т. Ляхович, д-р Е. Завалинський, мгр. М. Ліщинський, проф. А. Маланюк та ін.). Його завданням, відповідно до статуту, визначено пізнання основних проблем розвитку УКЦ в Австралії, допомога духовенству та ієрархії у вирішенні нових завдань, вплив на громадське і політичне життя з метою дотримання християнських принципів. З огляду на це владика І. Прашко закликав священників допомогти в організації осередків УХР на місцях¹²⁸. У квітні 1967 р. Іван Прашко ініціює заснування українського Видавництва в Австралії «Просвіта» з осідком у Мельбурні, під патронатом Апостольського екзарха українців-католиків в Австралії, Новій Зеландії та Океанії¹²⁹. Створення цього видавництва, на думку екзарха, мало декілька цілей: «а) світський, християнський апостолят серед нашої спільноти; б) консолідація нашої спільноти; в) стабільність українського друкованого слова». На початковій стадії планувалося закупити журнал «Вільна Думка», видавець якої В. Шумський мав би стати звичайним друкарем, але останній не погодився. Тоді владика Іван Прашко погодився віддати журнал «Церква і Життя» на потреби Видавництва «Просвіта», щоб, по-перше, уникнути створення нового журналу, а по-друге, незважаючи на його часткове реформування на «громадсько-інформативний часопис», зберегти вплив на його редакційну політику, залучити священників до придбання фондів для потреб Видавництва¹³⁰. Уже в лютому 1968 р. було сформовано нову редколегію та адміністрацію журналу «Церква і Життя» під проводом Видавництва «Просвіта», який ставав двотижневиком при збереженні окремої церковної сторінки¹³¹.

Зважаючи на потребу популяризації рішень Архієпископського Синоду 1969 р., владика І. Прашко закликав провести на початку грудня 1970 р. соборчик священників Екзархату та наприкінці грудня 1970 — на початку січня 1971 рр. з'їзд мирян і делегатів ОУКОА, пропонуючи для обговорення такі питання, як релігійне виховання молоді, мішані шлюби, розвиток церковних братств та формування світських апостолів, співпраця вірних із священниками, проблема покликання до священства та монашого життя. Власне, на самому Соборчику — нараді усіх священників Екзархату мали бути обговорені важливі організаційні та обрядові справи, зокрема щодо створення Ради пресвітерів і Душпастирської ради, визначення обов'язків протопресвітерів згідно з чинним канонічним правом, міжобрядових стосунків з римо-католиками та православними, фінансових та душпастирських звітів, катехизації молоді, відносин з українськими громадськими та політичними організаціями¹³². Важливими наслідками соборчику 1970 р. стало

утворення Виховної ради та Ради пресвітерів, а також була висловлена ініціатива відновлення Товариства священиків на зразок того, «як це було колись в Галичині»¹³³.

Очевидно, скликувані в наступних 1971–1975 рр. соборчики духовенства Апостольського екзархату стали важливим регулярним форумом для обговорення актуальних справ, зокрема справи Патріаршого устрою УКЦ, обрядових справ, матеріального забезпечення духовенства, видання часописів і книг, виховання молоді, праця церковних товариств і братств, заснування і розвиток Священничого Товариства св. апостола Андрія та багато інших¹³⁴.

Особливу роль у розвитку Екзархату, поживаленні його національно-релігійного життя відіграла участь делегації Екзархату в Міжнародному Євхаристійному Конгресі в лютому 1973 р. у Мельбурні. Владика Іван Прашко запросив до участі в Конгресі всіх українських католицьких єпископів, у тому числі й Верховного Архієпископа УГКЦ Й. Сліпого¹³⁵. В рамках цих святкувань ОУКОА провела черговий з'їзд делегатів¹³⁶. З нагоди Ювілейного 1975 Року, проголошеного Папою Павлом VI, в Апостольському Екзархаті також проведено відповідні заходи, зокрема Соборчик духовенства, який обговорив питання катехизації молодого покоління та відзначення Святого Ювілею, організацію Ювілейної прощі до Риму¹³⁷.

Релігійно-церковне життя Апостольського Екзархату українців-католиків Австралії в другій половині 1970-х років характеризується деяким оновленням кадрів духовенства, стабільним розвитком церковних братств та організацій, частими благодійними ініціативними збірками та поживаленням релігійного життя вірних.

Попри деякі природні демографічні втрати священиків, децю зростають покликання до священничого та чернечого життя, хоча й їх можна оцінювати як поодинокі випадки. Відомий приклад священика о. Івана Дейтона Едвіла, який перейшов із Англіканської Церкви, щоб служити в греко-католицькому обряді. Однак його щирі наміри були перервані несподіваною смертю в грудні 1974 р.; участь в його похоронах взяли екзарх І. Прашко, протопресвітер о. І. Шевців та секретар Соборчику о. З. Хоркавий¹³⁸. У квітні 1977 р. упокоївся о. Д. Качмар, колишній адміністратор кафедральної парафії св. Апостолів Петра і Павла у Мельбурні, протопресвітер і радник Апостольського Екзархату¹³⁹. Після тривалої недуги у квітні 1979 р. упокоївся відомий місіонер, парох Ньюкастла о. В. Краєвський ЧНІ¹⁴⁰. Значно підірвав своє здоров'я і виїхав 1979 р. до Південної Америки Мельбурнський протопресвітер о. Я. Креспо¹⁴¹. Однак подібні «демографічні втрати», які час від часу актуалізували справу нових священничих покликань, суттєво не позначалися на організації пастирської праці в Екзархаті.

Більше того, іноді з'являлися нові кандидати до духовного стану, які після доброї семінарійної формації ставали ревними душпастирями та активними

організаторами релігійного і суспільного життя українців-католиків. Так, у вересні 1975 р. владика І. Прашко в церкві Покрови Пресвятої Богородиці в Аделаїді уділив священничі свячення двом дияконам — Богданові Шемечку та Володимиру Волочію, кожен з яких поглиблював свої студії в Римі, в Українській Колегії св. Йосафата та Папському Східному Інституті¹⁴². Вже на початку листопада 1976 р. священники о. В. Волочій та о. Б. Шемечко стали сотrudниками — відповідно у Мельбурні та Сідней¹⁴³. Відповідну реорганізацію парафій та призначень священників владика І. Прашко провів, звичайно, після погодження із радниками Екзархату, уже в січні 1977 р. Тоді було призначено новим Мельбурнським протопресвітером о. Я. Креспо, створено нову парафію Джілонг, а її першим адміністратором призначений о. З. Хоркавий, округа Водонга — Олбурі повернулась до парафії Мельбурн, сотrudником в Сідней став о. В. Рожик, адміністратором парафії Брісбейн — о. К. Тимочко¹⁴⁴. Але вже наступного, 1978 року знову, «маючи на увазі духовне добро» вірних, проведено персональні зміни на парафіях, внаслідок яких тимчасовим адміністратором Аделаїди став о. крилошанин І. Шпитковський, а його сотrudником — о. В. Волочій, адміністраторами Перта та Квінбієн-Канберри — відповідно о. Д. Сенів та о. В. Рожик¹⁴⁵. Таким чином молода генерація священників заступала старше покоління.

Водночас церковні організації стали міцною основою для ведення пастирської праці, готували підґрунтя для місіонерської діяльності, допомагали вирішувати щоденні проблеми Екзархату. Владика Іван Прашко у квітні 1976 р. навіть підтримує співпрацю Церкви, церковних братств та громадських організацій. Так, наприклад, екзарх закликав священників у кожній парафії створити невеликий комітет для проведення акції «За Свободу Віри і Церкви в Україні»¹⁴⁶. Не менша роль відводилась церковним братствам, товариствам й дружинам, основним завданням яких було пожвавлення релігійного життя (наприклад, Вівтарні Дружини, які могли стати засобом плекання духовних покликань вірних)¹⁴⁷. Серед молодіжних католицьких організацій вирізнялися Марійські Дружини, Українська Католицька Молодь і Товариство українських католиків-студентів «Обнова»¹⁴⁸. Втім, особливу консолідуючу роль відіграло Об'єднання Українських Католицьких організацій в Австралії (ОУКОА), яке до того ж було асоційованим членом більшого громадського об'єднання — Союзу Українських Організацій Австралії (СУОА). На черговому, 6-му з'їзді делегатів ОУКОА в Сідней 25–26 грудня 1977 р. обговорено питання «оживлення релігійного життя, вишколу світських апостолів, відзначення 1.000-ліття християнства»¹⁴⁹.

Значну увагу владика І. Прашко приділяв збіркам пожертвувань на фонд «Церква в потребі» та окремих «Патріарший фонд», яким розпоряджався Синод єпископів та особливо Глава УГКЦ митрополит Й. Сліпий¹⁵⁰. З нагоди 40-річного ювілею єпископських свячень Й. Сліпого делегація Екзархату на чолі з

владикою І. Прашком у вересні – жовтні 1979 р. відбула прощу до Риму та Лорду¹⁵¹. Враховуючи досвід створених у США, Канаді та Англії відділів Товариства «Свята Софія», завданням яких стала збірка фондів на утримання патріарших установ, владика І. Прашко закликав священників тимчасово, до налагодження централізованої структури Товариства, проводити «основну збірку на Патріарший Фонд», яку пересилати до розпорядження самого Глави УГКЦ Й. Сліпого¹⁵². Зрештою, такі пожертви на Патріарший Фонд давали свої безпосередні результати: вже у 1981 р. сам Й. Сліпий надіслав із Патріаршого Фонду суму 16.826 доларів на будову церкви-пам'ятника Тисячоліття Хрещення у Канберрі¹⁵³. Таким чином, на практиці реалізувався заклик владика І. Прашка «плекати свідомість приналежності до Церкви-Матері в Україні»¹⁵⁴.

З цього приводу Верховний архієпископ УГКЦ Й. Сліпий в одному з листів до владика І. Прашка писав: «Наше поселення в Австралії хоч наймолодше, бо постало кілька років по війні, і найдалше віддалене від інших українських центрів в Європі і Україні, та однак воно виявило велику живучість, організованість, а головне – дбайливість про розбудову своєї церкви. В короткому часі на цьому далекому континенті появилися українські стилеві церкви і гарна катедра в Мельбурні, яку ми мали щастя два рази відвідувати в 1968 і 1973 роках, розгортається пожвавлена душпастирська праця в новому стилі, плакається ревно почуття і потреба єдності з одним проводом нашої церкви. Причиною цих благословенних оwoчів є окрема опіка Божя, що сплила на цей куточок землі у світі, бо нічого не дається без Божої волі, помочі і благословення. Хай Богу буде дяка за те, бо великою для нас радістю є бачити наших поселенців у щасті, мирі і в розвитку. Та, мабуть, найбільшою чеснотою нашого австралійського поселення є його велика жертвовність. Її вислідом стала не лише добре зорганізована мережа парохій зі своїми церквами, домами і організаціями, але й особлива щедрість для потреб цілої нашої Помісної Церкви. Хай Всевишній винагородить усіх сторицею, а від нас щира подяка Вашому Преосвященству. Ці наші сердечні признання хай будуть заохотою до дальших подвигів у Вашій жертвовній праці для Церкви і Народу»¹⁵⁵.

Така «органічна позитивна» праця владика І. Прашка була найкращим свідченням та внеском у підтримку ідеї Патріархату УГКЦ. В одному з обіжників за липень 1976 р. він так писав про перспективи визнання Києво-Галицького Патріархату УГКЦ: «Потреба патріархату для нашої Церкви, як східної, є наглядна, до чого ми маємо вже понад 350 літ, про що пригадує нам Ватиканський Собор, і тому ми відновили наші усильні змагання в останніх століттях. Великі можливості дали нам соборові рішення. В 1969 р. наш єпископат безповоротно станув на патріархальних началах. Правда, Св. Отець Папа Павло VI, який має власть творити патріархати, заявив кількакратно, що наші змагання є слушні, але з різних

причин під сучасну пору він не може піднести нашої Церкви до патріархату. Наш Блаженніший Верховний Архієпископ Кир Йосиф, маючи все це на увазі, розуміючи вагу цієї історичної проблеми, готовність і бажання цілого Божого люду Української Помісної Церкви, рік тому прийняв титул Київсько-галицького патріарха. В цей спосіб наша Церква у змаганнях за патріархат, що так скажу, увійшла в першу конкретну стадію завершення. Отже ми маємо патріархат, а тепер стараємось, щоб Папа признав його і потвердив, щоб інші патріархи визнали його, щоб наші православні брати визнали його або, може, щоб на базі патріархату ми всі об'єдналися...». Враховуючи ініціативи священників та вірних Екзархату щодо підтримки ідеї Патріархату, владика Іван Прашко закликав до одностайності, підкреслюючи, що «старання, щоб Святіший Отець своєю властю визнав наш Патріархат, ніяк не може бути нелояльністю чи бунтом проти Апостольської Столиці, а протилежно є заявою нашого визнання, що тільки Папа або Собор може це остаточно завершити»¹⁵⁶.

Зрештою, свідченням єдності священників Екзархату в змаганнях за Патріархат стала нагорода Й. Сліпим в листопаді – грудні 1978 р. кількох священників Апостольського Екзархату українців-католиків в Австралії, Новій Зеландії та Океанії відповідними відзнаками: гідністю Митрофорного Протоієрея – о. І. Шпитковського та о. І. Шевціва, Почесного Крилошанина – о. Я. Креса, хрестом і набедреником – о. І.Ф. Бовдена ЧНІ¹⁵⁷.

Владика І. Прашко був учасником Синоду єпископів у березні 1980 р., на якому, за наполяганням Папи Івана Павла II, владика обрали наступника – коад'ютора Верховного Архієпископа Мирослава-Івана Любачівського. З цього приводу владика І. Прашко відзначив, що це була «дуже важна подія для нашої Церкви і тепер вона наче зрівняна з Церквами патріаршого устрою. Тому, що наш Блаженніший Патріарх не може скликати Владик зі своєї території, йому приходиться на поміч Папа і своєю юрисдикцією скликає всіх владик, що є тільки прилучені... Напевно, буде багато незадоволених з вибору кандидата на коад'ютора, але маємо те, що найважливіше, ми мали вплив на вибір, і наші владика такого вибрали. Я певний, що було б також багато незадоволених, коли Папа був би назначив когось іншого...»¹⁵⁸.

Наступною важливою справою владика І. Прашка стала підготовка до Ювілею 1000-ліття Хрещення Русі-України, що розпочалась 1979 р. із створення Комітету УКЦ в Австралії для відзначення Ювілею 1000-ліття Хрещення Русі-України, до складу якого включено архієпископа Сіднея кардинала Ф. Фрімана, Апостольського екзарха єпископа І. Прашка, адміністратора парафії Аделаїди о. І. Шпитковського, пароха Сіднея о.-м. І. Шевціва, канцлера Екзархату о. І.Ф. Бовдена ЧНІ, ігумену СС. Василянок в Австралії м. Марію, голову ОУКОА д-ра Б. Томашека та представників українських громадських

організації¹⁵⁹. У процесі підготовки до Ювілею екзарх радив священникам звернути особливу увагу вірних на свята св. рівноапостольних князя Володимира та княгині Ольги¹⁶⁰.

Крім цього, у липні 1982 р. Апостольський екзарх владика Іван Прашко запланував відзначення ювілею 25-ліття Апостольського Екзархату¹⁶¹. Проте вже 25-28 серпня 1982 року повідомлено, що 24 червня 1982 р. буллою Папи Івана Павла II створено Мельбурнську єпархію УГКЦ в Австралії, Новій Зеландії та Океанії. У своїй буллі Папа підкреслював: «Ми... переконавшись, що вірні українці, візантійського обряду, які живуть в Австралії, Новій Зеландії і Океанії, маючи дотепер Апостольський Екзархат, і в нім так щодо чисельности, як також щодо релігійного життя і дисципліни добре розвивалися, тому ми уважили за потрібне ще краще їх забезпечити, а саме, підвищуючи цей Апостольський Екзархат до гідности Єпархії...»¹⁶². Урочисте проголошення утворення Мельбурнської єпархії та інсталяція Єпископа на Єпарха відбулася 19 грудня 1982 р. у кафедральній церкві св. Апостолів Петра і Павла у Мельбурні за участю Апостольського Нунція архієпископа Л. Барбіто, римо-католицьких єпископів та українських священників¹⁶³.

Таким чином, завдяки активній пастирській позиції Івана Прашка українці-католики в Австралії, Новій Зеландії та Океанії за порівняно короткий період часу отримали чітку організаційну форму релігійно-церковного життя – спершу Апостольський Екзархат, згодом піднесений до статусу Єпархії. Активна і виважена позиція владика І. Прашка сприяла практичній підтримці ідеї Патріархату, усвідомленню та плеканню єдності УГКЦ в Україні та діаспорі.

Перспективою дослідження порушеної проблеми автори вважають залучення додаткових джерел, зокрема матеріалів архіву Мельбурнської єпархії УГКЦ, української періодики та спогадів сучасників, а також розширення хронологічних рамок (до смерті Мельбурнського єпископа І. Прашка 2001 р.) та проблемного поля (розвитку організаційної структури Апостольського Екзархату – Мельбурнської єпархії українців-католиків Австралії, Нової Зеландії та Океанії).

¹ Васильків А.Ю. Історія Української греко-католицької церкви: Текст лекцій. – Львів: ЛДУ, 1999. – 30 с.

² Див., наприклад: Кляк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 632 с.

³ Лужницький Г. о. д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2008. – 640 с.

⁴ Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 464 с.

⁵ Мончак І., о. проф. д-р. Самоуправна Київська Церква. – Львів: Свічадо, 1994. – 175 с.

⁶ Мудрий С., владика д-р. Нарис історії Церкви в Україні. — Рим — Львів: Вид-во ЧСВВ, 1995. — 404 с.; 2-е вид. — Івано-Франківськ: В-во Івано-Франківського Теологічно-Катехитичного Духовного Інституту, 1999. — 528 с.

⁷ Пащенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ ст. до наших днів: Монографія. — Полтава, 2002. — 615 с.

⁸ Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході: Канонічно-екуменічний аспект / Наукові редактори: Ю. Сливка, О. Аркуша. — Буенос-Айрес — Львів: Місіонер, 1999. — 232 с.

⁹ Див., зокрема: Андрухів І. Галицька голгофа: Ліквідація УГКЦ на Станіславщині 1945–1961 рр. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1997. — 84 с.; Андрухів І.О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки. Історико-правовий аналіз. — Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 2004. — 344 с.; Андрухів І.О., о. Кам'янський П.Є. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: Історико-правовий аналіз. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. — 364 с.; Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. — Івано-Франківськ; Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. — 500 с.

¹⁰ Бадяк В. Наш Владика: Життя та посмертні митарства перемишльського єпископа Йосафата Коциловського / Суспільно-культурне т-во “Надсяння”. — Львів: Місіонер, 2000. — 110 с.

¹¹ Див., наприклад: Гайковський М.І. Митрополит Андрей Шептицький у радянській післявоєнній історіографії // Богословія. — 1991. — Т. 55. — С. 144-156; Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. — 2001. — № 2-3. — С. 32-48; Гайковський М. Політична і релігійна ситуація в час віднови Галицької митрополії // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. — 2007. — Кн. 1. — С. 267-282.

¹² Головин Б. Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття: Нариси. Статті. Дослідження. — Тернопіль: Просвіта, 2000. — 244 с.

¹³ Див., наприклад: о. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. — Львів: Ін-т історії Церкви ЛБА, 2000. — XVI+426 с.; о. Гудзяк Б. Західна історіографія і Берестейська унія // Богословія. — Рим, 1990. — Т. 54. — С. 123-136; о. Гудзяк Б. Релігійне життя в Україні у перші п'ять років незалежності // Ковчег: Науковий збірник із церковної історії / За ред. Б. Гудзяка, І. Скоччяла та О. Турія. — Львів: Інститут історії Церкви ЛБА, 2000. — Ч. 2. — С. 165-175.

¹⁴ Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). — Львів: ЛБА, Інститут канонічного права, 2000. — 248 с.; Димид М. Херсонеське таїнство свободи [I–XX століття]. — Львів: Свічадо, 2007. — Т. 1: Еклезіологія. — 320 с.

¹⁵ Див., зокрема: Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. — 168 с.; Єгрешій О. Взаємовідносини митрополита Андрея Шептицького і єпископа Григорія Хомишина // Галичина. — 2001. — № 5-6. — С. 315-320; Єгрешій О. І. «Хто витерпить до кінця, той таки буде!»: Спроба історичної регенерації повсякденного життя підпільного греко-католицького священика Ярослава Сірецького // Прикарпатський вісник НТШ. Серія: Думка. — 2008. — Вип. 3 (3). — Івано-Франківськ, 2008. — С. 90-96.

¹⁶ Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков (Витяг із докторської дисертації). — Рим: Папський Східний Інститут, 2000. — 99 с.; о. Каськів О. Розвиток партикулярного права УГКЦ 1596–2006 рр. // Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії “Добрий пастир”: Збірник наукових праць. — Івано-Франківськ: Видавництво Івано-Франківської теологічної академії, 2007. — № 1. Теологія. — С. 10-20.

¹⁷ Луцький І.М. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. — 2-е видання. — Івано-Франківськ: Івано-Франківський інститут права, економіки та будівництва, 2004. — 280 с.

¹⁸ Див., наприклад: Лисенко О.Є. До питання про становище церкви в Україні у період Другої світової війни // Український історичний журнал. – 1995. – № 3. – С. 73-81; Лисенко О.Є. УГКЦ в роки Другої світової війни // 50-річчя Перемоги над фашизмом: наслідки та уроки. (матеріали міжнародної наукової конференції). – К.: Український державний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, 1995. – С. 152-156; Лисенко О.Є. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. // Український історичний журнал. – 2000. – № 6. – С. 29-50.

¹⁹ Див., наприклад: Недавня О. Місце греко-католицизму в самоідентифікації українців в їх цивілізаційному оточенні // Українське релігієзнавство. – 1999. – № 12. – С. 106-114; Недавня О. УГКЦ на «Великій» Україні: можливості, проблеми, перспективи // Історія релігій в Україні: Праці XII Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Львів, 2002. – Кн. 2. – С. 127-133; Недавня О. Перспективи розвитку Української греко-католицької церкви в контексті її соціально-виховної та суспільно значущої діяльності // Україна і Ватикан: Серія збірників наукових праць. – Вип. 1: Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – Івано-Франківськ – Київ, 2008. – С. 215-221.

²⁰ Див., наприклад: Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20-30 років ХХ ст. // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи. – Ч. 1. – Львів, 2001. – С. 90-95; Пилипів І. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького у міжвоєнний період // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – № 5-6. – С. 308-314; Пилипів І. Культурно-просвітницька діяльність української греко-католицької церкви в 20-30-х роках ХХ ст. // Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі. Випуск 2. – Тернопіль – Севастополь – Суми, 2002. – С. 279-283 та інші.

²¹ Див., наприклад: Скоччя Ігор Ярославович. Протоколи генеральної візитації Львівської єпархії 1730–1733 рр. як історичне джерело: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К., 1999. – 227 арк.; Скоччя Ігор. Адміністративно-територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині ХVIII ст.: межі єпархії, поділ на офіціалати та деканати (спроба картографування) // Картографія та історія України: Зб. наук. праць. Львів – Київ – Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 2000. – С. 149-169; Скоччя Ігор. Генеральні візитації в українсько-білоруських єпархіях Київської уніатської митрополії. 1596–1720 роки // Записки НТШ. – 1999. – Т. 238. – С. 46-94; Скоччя Ігор. Утворення Королівства Галичини і Лодомерії та зміни в адміністративно-територіальному устрої Львівської єпархії у 1772–1787 роках // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2010 рік. – Львів: Логос, 2010. – Кн. 1. – С. 767-776.

²² Див., наприклад: Скоччя Ірина Богданівна. Парафіяльна сфрагістика Перемиської єпархії кінця ХVIII – початку ХІХ ст. / 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Автореф. канд. дис. – К., 2004. – 16 с.; Скоччя Ірина. Деканатські печатки Жовківського округу кінця ХVIII – початку ХХ століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 13/14. Український археографічний збірник. Том 16/17. – К.: Український письменник, 2009. – С. 250-264; Скоччя Ірина. Церковні печатки Короснянського деканату Перемиської греко-католицької єпархії кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник. 2010 рік. – Львів: Логос, 2010. – Кн. 1. – С. 776-782.

²³ Див., наприклад: Стоколос Н. Греко-католицькі і римо-католицькі відносини в Австро-Угорській імперії: проблема латинізації і українізації // Українське релігієзнавство. – К., 2000. – № 16. – С. 31-40; Стоколос Н. Коли митрополитові залишалось 44 дні життя... До 60-річчя від дня смерті митрополита А. Шептицького // Людина і світ. – 2004. – №9. – С. 20-25; Стоколос Н. Латинізація проти уніатизації: Обрядова боротьба на українсько-польському прикордонні у ХVIII – ХІХ ст. // Людина і світ. – 2004. – № 3. – С. 33-38; Стоколос Н. Трансформація греко-католицизму в Австро-Угорській імперії // Людина і світ. – 2002. – № 4. – С. 21-29;

Стоколос Н.Г. Уніатська церква у контексті конфесійних трансформацій на Правобережній Україні під владою Російської імперії // Український історичний журнал. – 2002. – № 4. – С. 94-109.

²⁴ Див., наприклад: Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988-1998 рр.). – Тернопіль: Тернопільський держ. техн. ун-т ім. І.Пулюя, 1999. – 120 с.

²⁵ Див., зокрема: Турій О. Греко-католицька церква та українська національна ідентичність у Галичині // Людина і світ. – 2001. – № 10. – С. 21-26; Турій О. Конфесійно-обрядовий чинник у національній самоідентифікації українців Галичини в середині XIX ст. // Записки НТШ. Праці Історико-філософської секції. – Т. ССXXXIII. – Львів, 1997. – С. 69-99; Турій О. Римський Апостольський Престол і проблема ієрархічних структур східної та західної традицій в Україні (історична ретроспектива) // Україна і Ватикан: Серія збірників наукових праць. – Вип. 1: Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – Івано-Франківськ – Київ, 2008. – С. 324-331.

²⁶ Див.: Химка І. «Апологія» Михайла Малиновського: до історії криз у греко-католицькій церкві і характеристика поглядів «святоюрців» // Записки НТШ. – Т. ССXXXV. – Львів, 1993. – С. 365-392; Химка І.П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині (1772-1918) // Ковчег: Збірник статей з церковної історії / Редактори: Я. Грицак, Б. Гудзяк. Упорядники: Л. Гентош, Т. Романюк, О. Турій. – Ч. 1. – Львів: Інститут історії Церкви, Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, 1993. – С. 73-107; Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини XVIII – XX століть // Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / За ред. Б. Гудзяка, І. Скочиляса, О. Турія. – Ч. 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи / Відп. ред. О. Турій. – Львів: Вид-во УКУ, 2003. – С. 55-66.

²⁷ Українська Греко-Католицька Церква. Новини: Блаженніший Любомир (Гузар) залишає уряд Главн УГКЦ // [www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=4530&Hach=7a7c3de1ab8275286e87b941b4e71d09](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=4530&Hach=7a7c3de1ab8275286e87b941b4e71d09).

²⁸ Див.: Біографії єпископів // http://www.ugcc.org.ua/ukr/church_in_action/bishopbio/; Новини, прес-релізи: Блаженніший Любомир (Гузар) залишає уряд Главн УГКЦ // [www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=4530&Hach=7a7c3de1ab8275286e87b941b4e71d09](http://www.ugcc.org.ua/news_single.98.html?&tx_ttnews[tt_news]=4530&Hach=7a7c3de1ab8275286e87b941b4e71d09).

²⁹ Див., наприклад: Лужницький Г. о. д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. – 2-е вид., виправлене. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 534-549; Божик П., священник. Церква українців у Канаді: Причинки до історії українського церковного життя в Бритійській Домінії Канаді, за час від 1890–1927. – Львів: Свічадо, 2004. – 288 с.; Гречко І. Греко-Католицька Церква на Мадярищині // Київська Церква. – 1999. – № 5. – С. 39-42; о. Зінько В. Апостольська візитація митрополита Андрея Шептицького у Південну Америку // Київська Церква. – 2001. – №1. – С.72-73; о. Зінько В. ЧСВВ. Українська Церква в країні червоної землі [Аргентина] // Київська Церква. – 2000. – № 5. – С. 59-61; о. Зінько В. Українська Церква поза Україною // Київська Церква. – 2001. – № 2-3. – С. 113-115; Мадей Н. Крижівська єпархія: історія і сучасність // Історія релігій в Україні: Матеріали XII Міжнародної конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Львів, 2002. – Кн. 1. – С. 251-256; Мадей Н. Українська Греко-католицька церква в контексті уніатських церков // Українське релігієзнавство. – К., 2001. – № 17. – С. 79-88.

³⁰ Про утвердження патріаршого устрою Української Греко-Католицької Церкви: Пастырське послання Блаженнішого Любомира Кардинала Гузара, Глави УГКЦ. – Львів: Видання Прес-секретаріату Глави УГКЦ, 2004. – С. 9.

³¹ Див., наприклад: Прашко Іван // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Головний редактор проф. д-р В. Кубійович. – Т. 6. – Париж – Нью-Йорк – Сідней – Торонто – Львів, 1998. – С. 2322; о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. – Тернопіль: Джура, 2002. – 124 с.; о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. – Тернопіль: Джура, 2002. – 72 с.; Нарис історії Української Католицької Церкви в Південній Австралії 1950–

2000 / Редколегія: М. Кіналь, М. Добриденко, П. Курпіта, Т. Андрушко. – Аделаїда, 2001. – VIII + 178 с.; о. Шевців І. Збірник. Статті, доповіді, промови і т.п. на тему: Церква, Поєднання Церков, Патріархат, Українська Католицька чи Греко-Католицька Церква? Українська Католицька Церква в Австралії і т.п. (Причинок до Ювілею 400-ліття Берестейської Унії). – Сідней, Австралія – Львів: Свічадо, 1996. – 250 с.; Жила В. Єпископ Іван Прашко // Збаражчина: Збірник споминів, статей і матеріалів. Том 1. – Ляббок, США, 1962. – С. 267-269.

³² Порівняй, наприклад, з виданнями матеріалів щорічної Міжнародної наукової конференції «Історія релігії в Україні» (м. Львів) за 1995–2010 роки, часопису «Ковчег: Науковий збірник з церковної історії» (Львів: Інститут історії Церкви УКУ, Ч. 1. – 1993; Ч. 2. – 2000; Ч. 3. – 2001; Ч. 4. – 2003; Ч. 5. – 2007) та інші.

³³ о. Шевців І. Збірник. Статті, доповіді, промови і т.п. на тему: Церква, Поєднання Церков, Патріархат, Українська Католицька чи Греко-Католицька Церква? Українська Католицька Церква в Австралії і т.п. (Причинок до Ювілею 400-ліття Берестейської Унії). – Сідней, Австралія – Львів: Свічадо, 1996. – С. 136-137, 140.

³⁴ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993, Апостольського Екзарха / Єпарха Української Католицької Церкви в Австралії, Новій Зеландії й Океанії / Зібрав і впорядкував: митрофорний Архіпротопресвітер о. Дмитро Сенів. Вступне слово: о. митрат Архімандрит о. Іван Шевців. Дораджував: всеч. О. Володимир Волочий. – Сідней – Австралія, 2002. – С. 6-7; о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. – Тернопіль: Джура, 2002. – С. 19.

³⁵ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958 – 1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 5-8, 17; Правдивий Архіпастир Церкви Преосвященний Кир Іван Прашко / Зібрав і приготував до друку о. Дмитро Сенів, митрофорний Архіпротопресвітер. – Мельбурн – Сідней (Австралія), 2008. – С. 338-340.

³⁶ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 5-8, 10.

³⁷ Там само. – С. 7-9, 10.

³⁸ Там само. – С. 16.

³⁹ Детальніше про принципи «praestantia ritus latini» та «сотеріологічного ексклюзивізму» – див.: Суттнер Е.К. Українське християнство на початку III тисячоліття: історичний досвід та еклесіологічні перспективи. – Львів: Свічадо, 2001. – С. 36-38, 65-66; Суттнер Е.К. Церковні розколи і єдність Церкви / Переклад і наукова редакція О.Турія. – Львів: Місіонер, 2007. – С. 98-107.

⁴⁰ Детальніше про канонічну юрисдикцію див.: Поспішій Д. Східне Католицьке Церковне право. – Львів: Свічадо, 1997. – С. 122-126; Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков / За ред. Дж. Недунгатта. Т. I. / Переклав з англ. О. Гладкий. – Львів: Свічадо, 2008. – С. 160-162.

⁴¹ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 13-15.

⁴² Там само. – С. 16-17, 23-25.

⁴³ Там само. – С. 26-29.

⁴⁴ Там само. – С. 36; о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. – Тернопіль: Джура, 2002. – С. 62.

⁴⁵ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 36; Правдивий Архіпастир Церкви Преосвященний Кир Іван Прашко... – Мельбурн – Сідней, 2008. – С. 34-35; о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. – Тернопіль: Джура, 2002. – С. 19, 62.

⁴⁶ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 37-42.

⁴⁷ Там само. – С. 57; Правдивий Архіпастир Церкви Преосвященний Кир Іван Прашко... – Мельбурн – Сідней, 2008. – С. 7; Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861-1996). – Львів: Каменяр, 1996. – С. 346; Прашко Іван // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Т. 6. – Париж – Нью-Йорк – Сідней – Торонто – Львів, 1998. – С. 2322; о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. – Тернопіль, 2002. – С. 19.

⁴⁸ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 46.

⁴⁹ Там само. – С. 39, 55.

⁵⁰ Там само. – С. 39.

⁵¹ Там само. – С. 55.

⁵² Там само. – С. 46-47.

⁵³ Там само. – С. 44-46.

⁵⁴ Там само. – С. 57.

⁵⁵ Там само. – С. 60-61, 65, 71, 72, 85-87 і т.д.

⁵⁶ Там само. – С. 46, 55-58.

⁵⁷ Там само. – С. 58-59; Правдивий Архіпастир Церкви Преосвященний Кир Іван Прашко... – Мельбурн – Сідней, 2008. – С. 338-339.

⁵⁸ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 64.

⁵⁹ Там само. – С. 67, 79; Правдивий Архіпастир Церкви Преосвященний Кир Іван Прашко... – Мельбурн – Сідней, 2008. – С. 339.

⁶⁰ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 95.

⁶¹ Там само. – С. 66, 72, 97-98.

⁶² Там само. – С. 66.

⁶³ Там само. – С. 63-64.

⁶⁴ Там само. – С. 59, 62, 73.

⁶⁵ Там само. – С. 71, 72, 75-76, 78, 85.

⁶⁶ Там само. – С. 74-75.

⁶⁷ Там само. – С. 82, 92, 106-107.

⁶⁸ Там само. – С. 103-104, 107-114.

⁶⁹ Там само. – С. 77-78.

⁷⁰ Там само. – С. 79.

⁷¹ Там само. – С. 89.

⁷² Там само. – С. 88.

⁷³ Там само. – С. 92.

⁷⁴ Там само. – С. 72-73, 78, 79, 83-84, 91, 93, 94.

⁷⁵ Там само. – С. 94-95, 98, 110, 120.

⁷⁶ Там само. – С. 120, 132-134.

⁷⁷ Там само. – С. 109, 114-117, 120, 123, 135-136.

⁷⁸ Там само. – С. 124.

⁷⁹ Там само. – С. 126-129.

⁸⁰ Малий теологічний словник / Дж. О'Коллінз, Е.Г. Фаруджі. Заг. ред. Владика С. Мудрого ЧСВВ. – Івано-Франківськ: ІФТКДІ, 1997. – С. 20.

⁸¹ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 88, 93-94, 97, 105-106.

⁸² Там само. – С. 96, 97, 99-102.

⁸³ Там само. – С. 119.

- ⁸⁴ Там само. – С. 122-123.
- ⁸⁵ Там само. – С. 131.
- ⁸⁶ Там само. – С. 143-147.
- ⁸⁷ Там само. – С. 149-151.
- ⁸⁸ Там само. – С. 123.
- ⁸⁹ Там само. – С. 123, 129-130, 143-144.
- ⁹⁰ Там само. – С. 64, 94, 120, 129-130.
- ⁹¹ Там само. – С. 139-143.
- ⁹² Там само. – С. 148-149; о. Шевців І. Збірник. Статті, доповіді, промови... – Сідней; Львів, 1996. – С. 139-140, 142.
- ⁹³ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 90-91, 140, 164, 168-169, 190-191.
- ⁹⁴ Там само. – С. 120-121.
- ⁹⁵ Там само. – С. 137.
- ⁹⁶ Там само. – С. 124, 150.
- ⁹⁷ Там само. – С. 160.
- ⁹⁸ Там само. – С. 169, 170, 183, 189.
- ⁹⁹ Там само. – С. 165, 168, 188, 197.
- ¹⁰⁰ Там само. – С. 222, 225, 231.
- ¹⁰¹ Там само. – С. 228.
- ¹⁰² Там само. – С. 247-251; Правдивий Архіпастир Церкви Преосвященний Кир Іван Прашко... – Мельбурн – Сідней, 2008. – С. 66-67.
- ¹⁰³ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 252.
- ¹⁰⁴ Там само. – С. 189.
- ¹⁰⁵ Там само. – С. 227.
- ¹⁰⁶ Там само. – С. 93, 151.
- ¹⁰⁷ Там само. – С. 94.
- ¹⁰⁸ Там само. – С. 112-113.
- ¹⁰⁹ Там само. – С. 145, 148.
- ¹¹⁰ Там само. – С. 174.
- ¹¹¹ Там само. – С. 251, 277, 317 і т.д.
- ¹¹² Там само. – С. 163-164.
- ¹¹³ Там само. – С. 148-150, 171-172.
- ¹¹⁴ Там само. – С. 161-162.
- ¹¹⁵ Там само. – С. 162.
- ¹¹⁶ о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. – Тернопіль, 2002. – С. 25-27, 29.
- ¹¹⁷ Там само. – С. 27, 40-41, 47.
- ¹¹⁸ Там само. – С. 28-29.
- ¹¹⁹ Там само. – С. 29-30; о. Шевців І. Збірник. Статті, доповіді, промови... – Сідней; Львів, 1996. – С. 157.
- ¹²⁰ Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 211-220.
- ¹²¹ Вітошинська О. Подорожі Блаженішого Кир Йосифа VII 1968–1970 у світлі чужої преси. – Рим – Париж: праці Українського Богословського Наукового Товариства, 1972. – С. 61-67.
- ¹²² Обіжники Преосвященного Кир Івана Прашка 1958–1993... – Сідней – Австралія, 2002. – С. 221.

¹²³ Архієпископські Синоди українського католицького єпископату і їх правні основи / Видання «Благовісника Верховного Архієпископа», Кн.1. — Кастельгандольфо, 1970. — С. 5.

¹²⁴ Там само. — С. 12-20.

¹²⁵ Обіжники Пресвященного Кир Івана Прашка 1958—1993... — Сідней — Австралія, 2002. — С. 235-236.

¹²⁶ Там само. — С. 237-238.

¹²⁷ Там само. — С. 157-158, 164.

¹²⁸ Там само. — С. 176-177.

¹²⁹ Там само. — С. 179-183.

¹³⁰ Там само. — С. 191-193.

¹³¹ Там само. — С. 203-204.

¹³² Там само. — С. 257-261.

¹³³ Там само. — С. 263.

¹³⁴ Там само. — С. 269, 271-272, 273, 281-282, 310-311, 313, 318, 320 і т.д.

¹³⁵ Там само. — С. 283-288, 290, 296, 297-298, 299-304; о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. — Тернопіль, 2002. — С. 20.

¹³⁶ Обіжники Пресвященного Кир Івана Прашка 1958—1993... — Сідней — Австралія, 2002. — С. 304-305.

¹³⁷ Там само. — С. 311, 320.

¹³⁸ Там само. — С. 325-326.

¹³⁹ Там само. — С. 350.

¹⁴⁰ Там само. — С. 385.

¹⁴¹ Там само. — С. 395.

¹⁴² Там само. — С. 334.

¹⁴³ Там само. — С. 344.

¹⁴⁴ Там само. — С. 347.

¹⁴⁵ Там само. — С. 370.

¹⁴⁶ Там само. — С. 337-338.

¹⁴⁷ Там само. — С. 357-358.

¹⁴⁸ Там само. — С. 357.

¹⁴⁹ Там само. — С. 369.

¹⁵⁰ Там само. — С. 329-330, 336, 338, 347, 348, 363, 371, 385-386.

¹⁵¹ Там само. — С. 388.

¹⁵² Там само. — С. 401.

¹⁵³ Там само. — С. 405.

¹⁵⁴ Там само. — С. 402.

¹⁵⁵ Цит. за: о. Бедрій М. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина. — Тернопіль, 2002. — С. 20-21.

¹⁵⁶ Обіжники Пресвященного Кир Івана Прашка 1958—1993... — Сідней — Австралія, 2002. — С. 340-341.

¹⁵⁷ Там само. — С. 383.

¹⁵⁸ Там само. — С. 396.

¹⁵⁹ Там само. — С. 386-387.

¹⁶⁰ Там само. — С. 401.

¹⁶¹ Там само. — С. 418-419.

¹⁶² Правдивий Архіпастир Церкви Пресвященний Кир Іван Прашко... — Мельбурн — Сідней, 2008. — С. 35-36;

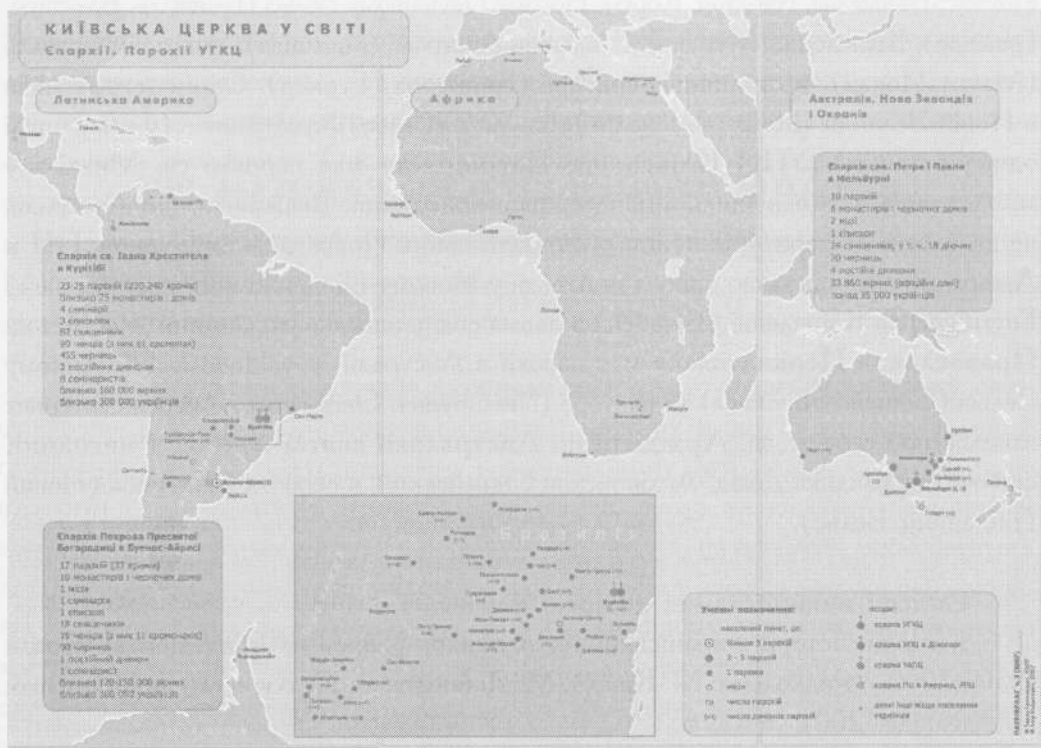
¹⁶³ Обіжники Пресвященного Кир Івана Прашка 1958—1993... — Сідней — Австралія, 2002. — С. 424-425, 427-429.

Додаток 1:

Фото 1. Владика Іван Прашко (1914–2001).

Додаток 2:

Карта 1. Мапа Церков Київської традиції: Мельбурнська єпархія святих апостолів Петра і Павла в Австралії, Новій Зеландії та Океанії

Австралія і Нова Зеландія

Якщо до Другої світової війни кількість українців тут була незначна, то у 1948-50 рр. з таборів у Німеччині та Австрії прибули близько 20 тисяч осіб (10% усіх переселенців звідти). Згодом частина з них переїхала до Північної Америки. Нині більшість українців мешкають у великих містах Австралії і Нової Зеландії (тут їх налічується понад півтисячі) та довкола них. У 1958 році створено екзархат, 1982 р. — **Єпархію свв. Петра й Павла у Мельбурні для українців католиків у Австралії, Новій Зеландії та Океанії**, яку нині очолює владика Петро Стасюк. Перше покоління переселенців розбудувало мережу церков та громадських установ, однак зараз головною проблемою єпархії є відхід молоді, яка часто вже не володіє українською та не вбачає за доцільне підтримувати власну етнічну ідентичність. Водночас серед священників єпархії багато молодих, зокрема родом з Боснії та України.

Українська Православна Церква у Діаспорі включає **Єпархію Австралії та Нової Зеландії**, яку очолює владика Іоан Дерев'янка, член Постійної конференції українських православних єпископів поза межами України. Владика

носить титул Архієпископа Парнаського, єрарха Австралії та Нової Зеландії, однак проживає у Генку (Бельгія). Єпархія налічує 11 парохій (з них дві дочірні), розташованих у більшості штатів та території Австралії — Вікторії (Муні-Поундс, Балаклава, Карлтон, Корю), Новому Південному Вельсі (Гранвілль, Блектаун, Грінакре), Квінсленді (Мурука), Південній Австралії (Аделаїда), Західній Австралії (Маунт-Йокай) та столичній території (Канберра/Турнер). Окрім того, є місія в Новій Зеландії (Пойнт-Шевальє). Служать у них 10 священників (у тому числі один єромонах). **УПЦ Київського Патріархату** має парохію св. Михаїла у м. Аделаїда, яка перейшла з попередньої юрисдикції. Вважаючи, що Австралія не належить до території жодної з автокефальних Православних Церков, **ПЦ в Америці** взяла під свою опіку три парохії у Новому Південному Вельсі (Сідней і Гоумбуш) та Квінсленді (Брісбен) з двома священниками-українцями. **Російська Православна Церква** також має парохії в Австралії — у Новому Південному Вельсі (Сідней і Ньюкасл) та Вікторії (Мельбурн). Окрім того, в мережі Інтернет заявляє про себе т. зв. **Архідієцезія Австралазії святої УАПЦ у вигнанні**, яку очолює владика Девід, Архієпископ Сіднейський, з осідком у Катумба (Новий Південний Вельс).

Список використаних джерел

1. Нарис історії Української Католицької Церкви в Південній Австралії 1950–2000 / Редколегія: М. Кіналь, М. Добриденко, П. Курпіта, Т. Андрушко. — Аделаїда, 2001. — С. 6.
2. // Патріархат. — 2007. — № 2. — С. 15-18;
3. http://www.patriyarkhat.org.ua/userdata/2007/map_contynenty.pdf.

Рукопис наукової статті надійшов до редакції «Доброго Пастиря» 19.10.2010 р.